

ГАРКУША Ю. О.,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.974

ТЕРОРИЗМ ЯК ОКРЕМИЙ ВИД СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВЧИНЕНИЙ З ВИКОРИСТАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Стаття присвячена кримінологічному аналізу та сутнісним характеристикам тероризму як окремого виду суспільно небезпечної діяльності, вчиненого з використанням соціальних мереж. Проаналізовано причини та фактори, специфіку сучасного тероризму у вітчизняних та зарубіжних країнах світу, розкрито новітні методи і засоби тероризму в соціальних мережах.

Ключові слова: соціальна мережа, мережеві злочини, тероризм, терористична інтернет-діяльність, вербування в соціальних мережах, ІГІЛ.

Статья посвящена криминологическому анализу и существенным характеристикам терроризма как отдельного вида общественно опасной деятельности, совершенного с использованием социальных интернет-сетей. Проанализированы причины и факторы, специфика современного терроризма в отечественных и зарубежных странах мира, раскрыты новейшие методы и средства терроризма в социальных сетях.

Ключевые слова: социальная сеть, сетевые преступления, терроризм, террористическая интернет-деятельность, вербование в социальных сетях, ИГИЛ.

The article is devoted to analysis and criminological characteristics essential terrorism as a particular type of socially dangerous activities committed using Internet social networks. There a sons and factors specific character of modern terrorism in domestic and foreign countries reveals new methods and tools of terrorism in social networks.

Key words: social network, network crime, terrorism, terrorist activity online, recruits on social networks, LII.

Вступ. Тероризм відомий людству з найдавніших часів, з того часу, коли влада над іншими людьми стала приносити певні матеріальні вигоди і перетворилася через це на предмет бажань окремих індивідів, які прагнули досягти заповітної мети будь-якою ціною. Але саме в ХХ столітті тероризм посів перше місце в ряду загроз безпеки не тільки національної, внутрішньодержавної, а й міжнародної. Тероризм став системою, що динамічно розвивається. Відбувається постійний розвиток форм і методів здійснення терористичної діяльності, встановлення зв'язків і обмін досвідом між терористичними угрупованнями, в тому числі з використанням соціальних інтернет-мереж. І якщо ще двадцять років тому дослідження тероризму носили переважно науково-теоретичний характер і орієнтувалися на зарубіжний досвід, то на початок ХХІ століття роботи в цій області придбали високу практичну значимість.

Постановка завдання. Враховуючи актуальність та значення правової природи тероризму, в умовах сучасних реформаторських зрушень, у сфері забезпечення безпеки грома-

дян правоохоронними органами, необхідно відзначити, що спектр можливих контекстів дослідження терористичної діяльності є доволі різноманітним, однак при цьому спеціального вивчення сутності, причин та умов, факторів та ролі тероризму як окремого виду злочину, вчиненого з використанням соціальних мереж, досі не проводилося. Водночас у науковій практиці сформувались різні підходи до тлумачення цього виду злочину.

Результати дослідження. Повсякденна українська і світова дійсність в останні роки дає достатньо матеріалу для фахівців, які звертаються до вивчення кримінологічних проблем тероризму. Однак, незважаючи на велику кількість вітчизняної літератури, присвяченої цій проблемі, чимала частина робіт носить скоріше публіцистичний характер, ніж науковий. З точки зору систематизації уявлень про витoki, сутність і поняття тероризму в кримінологічному аспекті найбільш авторитетними є роботи таких сучасних авторів, як С.І. Ілларіонов [1], М. Іорданов [2], В.Є. Петрищев [3]. Проблеми психологічних аспектів тероризму аналізуються в роботах Д.В. Ольшанського [5], Л.Я. Гозмана, Є.Б. Шестопал [6], Ю.М. Антонян [7], М. Сейджмана [8] та інших дослідників.

Тероризм – одне з найнебезпечніших і важкопрогнозованих явищ сучасності, що здобуває усе більш різноманітні форми та загрозливі масштаби. Терористичні акти приносять масові людські жертви, роблять сильний психологічний тиск на великі маси людей, тягнуть руйнування матеріальних і духовних цінностей, що не піддаються з часом відновленню, сіють ворожнечу між державами, провокують війни, недовіру і ненависть між соціальними і національними групами, які іноді неможливо подолати протягом життя цілого покоління. Терористичні акти з кожним роком стають все більш ретельно організованими і жорстокими, з використанням найсучаснішої техніки, зброї та засобів зв'язку. Так, з розвитком глобальної мережі Інтернет, а саме соціальних мереж, створюються нові майданчики комунікації з аудиторією, де поширюються не тільки ідеї терпимості, рівності, а й екстремістські й терористичні настрої. Крім того, перетворення користувача соціальних мереж з одержувача інформації на її джерело вплинуло на зростання кількості різних інтерпретацій інформації і, як наслідок, її якісної зміни. Інформація стала суперечливою і двоїстою. В умовах мінливості комунікаційного середовища, міжнародної ситуації ми маємо справу не лише з проблемою боротьби з тероризмом – порятунку життя людей, а й впливом на суспільні настрої і створення громадської думки. Нове комунікаційне інтернет-середовище вимагає вміння відрізняти, коли інформація направлена на реальну протидію поширенню тероризму від того, коли вона має пропагандистську, маніпулятивну направленість.

Якщо говорити про сучасні напрями тероризму, то злочинці все частіше використовують популярні соціальні мережі для пропаганди нетерпимості до різних соціальних груп. Такий висновок зробили відразу кілька авторитетних структур – від Департаменту внутрішньої безпеки США (Department of Homeland Security – DHS) до Центру Симона Візенталя (Simon Wiesenthal Center) [9]. Останній інцидент, що змусив спецслужби засумніватися в користі соціальних мереж, стався в Найробі (Кенія) [10]. Тоді ісламісти з угруповання Аль-Шабаб протягом чотирьох днів вбивали заручників в торговому центрі “Westgate”. Терористи коментували свої дії в “Twitter” і “Facebook”, викладаючи фотографії убитих людей, і насміхались над правоохоронцями в режимі «онлайн». Через інтернет-активність ісламістів спецслужби Кенії постійно відкладали штурм супермаркету. На думку кенійського спецназівця Хука, онлайн-активність ісламістів в Кенії відкрила для світу «нову форму тероризму», адже «Якби ісламісти не мали доступу до Інтернету, загиблих і поранених було б набагато менше» [9].

На сьогоднішній день нелегко дати чітке визначення тероризму, оскільки останнім часом в це поняття вкладається різний зміст. Сучасне суспільство зіткнулося з багатьма видами тероризму, і цей термін втратив чіткого смислового навантаження. Тому для того, щоб перейти до подальшого дослідження, необхідно керуватися основними поняттями, які пропонує нам український законодавець в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV, де визначаються поняття «тероризм» і «терористична діяльність» [11]. Однак американський аналітик Брюс Хоффман вважає, що, якщо знайти

визначення тероризму неможливо, то можна «успішно відокремити його від інших видів насильства і виділити характерні особливості» [12].

В наші дні існує безліч форм тероризму, які можна класифікувати за суб'єктами терористичної діяльності і за спрямованістю на досягнення тих чи інших результатів, які існують в соціальних мережах [13]. Підсумуючи усі форми, можна запропонувати такі. По-перше, це туристичний тероризм (за допомогою наявної терористичної загрози можна займатися відмиванням грошей в соціальних мережах). По-друге, міжнародний тероризм (залякування терористичною загрозою в соціальних мережах; чим більше відбувається терактів, тим більше повідомлень про це в соціальних мережах, тим більше люди бояться за своє життя, а значить, готові на безпрецедентні заходи, на які не пішли б в нормальній ситуації). По-третє, соціальний тероризм (відволікання народу від дійсних проблем за допомогою соціальних мереж; якщо, наприклад, простежити тенденцію підвищення цін на ЖКГ або інші послуги, або продукти – теракт; при загальному гніві всі забували про це, вимагаючи відплати; через кілька днів у всіх соціальних мережах спецслужби заявляли про те, що причетні особи до теракту були знищені, показуючи, що спецслужби як би є, і як би працюють; тому ціною кількох життів держава відволікає людей від реальних проблем у своїй країні, використовуючи при цьому сучасні засоби впливу на суспільство, у формі соціальних мереж). По-четверте, державний тероризм (позбавлення від «зайвих» громадян; наприклад, існує журналіст, який завдяки своїм професійним навичкам дізнався багато «цікавої» інформації і тримає активну позицію, яка не є вигідною для певної категорії осіб, розповсюджуючи її по всіх ЗМІ та соціальних мережах; беремо, прибираємо людину і списуємо на вбивство певним терористичним угрупованням; для початку пишемо статтю, наприклад, компрометуючу, на будь-якого лідера терористів і списуємо все на помсту). Як ми бачимо, терористи вигідні всім, окрім людей, які страждають від цього явища.

Однак за даними британського дослідження, яке проводилось серед опитуваних громадян у віці 18–24 років в соціальній мережі Фейсбук, на питання про відношення до відомої на сьогодні терористичної організації «ІГІЛ» були отримані такі результати: позитивно про неї відгукнулись 27% французів, 4% британців, лише 3% єгиптян, 5% саудівців, менше 1% ліванців [14]. І, як показує практика, нічого дивного в цих цифрах немає, дедалі все більше молодих людей починають цікавитись цим озброєним злочинним угрупованням.

Сьогодні на стороні «ІГІЛ» воюють вже близько 30 тисяч найманців зі 100 країн. На думку американської консалтингової компанії з питань безпеки “Soufan Group”, яка опублікувала результати дослідження про іноземців в рядах терористичного угруповання «ІГІЛ» в Сирії та Іраку, в пропорційному відношенні приріст армії за рахунок громадян колишніх радянських республік сьогодні йде набагато швидшими темпами, ніж за рахунок громадян країн Західної Європи [15]. Саме ця організація однією з перших створила адміністративні структури зі штатом блогерів для ведення цілеспрямованої роботи в Інтернеті, залучення нових рекрутів і поширення ідеології тероризму.

Дуже активно «ІГІЛ» проявляє себе в соціальних мережах, майстерно проводячи інформаційні акції. В ході дослідження було виявлено кілька десятків липневих повідомлень, що містять виправдання і героїзацію діяльності «ІГІЛ». Повідомлення поширюються «фейками» як на своїх сторінках, так і в коментарях на сторінках інших користувачів і спільнот. У найбільш активних «фейків» сотні передплатників, які бачать опубліковану ними інформацію і можуть потрапити під її негативний вплив. Бойовики поводяться, як справжні профі соціального маркетингу: викладають в “Instagram” селфі зі зброєю та кошенятами, ведуть трансляції боїв в “Twitter” [16]. Тим самим ісламісти хочуть продемонструвати західній аудиторії, що вони ведуть нібито зовсім нормальне життя в охопленому війною регіоні. У них є власний мобільний додаток та інтернет-магазин, де можна купити футболку або інший одяг з логотипом терористів в знак підтримки.

Всі соціальні мережі є основним інструментом вербування, і вони працюють безвідмовно. Всіх, хто є зареєстрованими, обчислюють і вербують. Потрапити під вплив вербувальників можуть люди абсолютно різних станів. Слід розуміти, що в загонах терорис-

тичних угруповань працюють професійні вербувальники, які, за своєю суттю, є ідеальними психологами. Початкова мета вербувальників – ізоляція людини від близького оточення і соціуму в цілому. Внаслідок такої цілеспрямованої обробки відбувається підміна найбільш близьких людині людей на «духовних сестер і братів», яким потрібна допомога. Вони точно знають, як увійти в довіру і переконати стати одним з них. Наприклад, молоді вони обіцяють спільну боротьбу за віру і справедливість. Жінкам обіцяють щасливе і безтурботне життя. Чоловіків залучають фінансами, загальною повагою.

Пропаганда «ІГЛ» вміє вдало просувати свої ідеї через соціальні мережі, більш того, традиційні ЗМІ роблять безкоштовну рекламу, створюючи величезний контент щодо діяльності цієї терористичної організації з ознаками державного ладу. Кожна нова кара «ІГЛ» або кожне нове висловлювання лідерів не залишається осторонь від уваги світових ЗМІ, які готують спеціальні репортажі і випуски новин. Останнім часом медійні фахівці «ІГЛ» йдуть на хитрість – почали використовувати відомі хештеги в соціальних мережах, які ніяк не пов'язані з їх діяльністю, для поширення своїх злочинних ідей.

Більш зручний інтерфейс і швидкість передачі інформації має «Твіттер», оскільки написати твіт і прикріпити потрібну запис або необхідне фото з хештегом досить просто. Також «Твіттер» є зручним інструментом для спілкування між членами «ІГЛ», адже написав потрібний твіт – передав інформацію з хештегом. Так, головним хештегом, присвяченим нападку на Париж, став “#Paris Is Burning” [17]. Більш того, останнім часом бойовики «ІГЛ» примудряються передавати за допомогою «Твіттера» засекречену інформацію, яку зможе зрозуміти тільки той, кому адресований твіт. Також застосовується практика поширення серед членів і прихильників організації конкретних інструкцій через соціальні мережі. Часто можна почути заклик встати на шлях війни, повалити місцеву владу, тобто влаштувати безладу, теракти тощо. Нещодавно глава поліцейської служби ЄС (Європолу) Роб Уейнрайт заявив, що терористична організація «Ісламська Держава» та її поплічники щодня викладають в соціальних мережах 100 000 повідомлень, пов'язаних з актами і планами терористів [18]. Активне використання «ІГЛ» піар-технологій в Європі показало таку картину:

- 84% молодих людей прийшли до лав терористичної організації за допомогою мережі Інтернет;
- 47% звернули увагу на матеріали (відео і текст), розміщені онлайн;
- 41% присягнули на вірність «ІГЛ» онлайн;
- 19% користувалися онлайн-інструкціями при підготовці теракту (виготовлення саморобних вибухових пристроїв і бомб) [19].

Згідно з останніми даними «Центру Симона Візенталя» число коментарів в соціальних мережах, що містять заклики терористичних угруповань, зросла за останній рік на 30%. Перевірити кожен такий аккаунт неможливо. За даними статистики, спецслужби розслідують лише 0,1–0,5% фотографій і коментарів в “Twitter” і “Facebook”, за якими можуть ховатися впливові кримінальні терористичні організації [9].

Не можна не зазначити, що успішність відомих терористичних організацій обумовлена тим, що кожна з них витрачає багато коштів на роботу з медіа та на створення власного контенту. Всі вони вже давно відійшли від допотопних аудіокасет, виступах на локальних радіостанціях та створення коротких відеозаписів, як робили це в «Аль-Каїді» [20]. Сучасні терористи використовують професійну техніку та технології роботи з відео, сценарії і режисуру. А в сукупності з широким розповсюдженням соціальних мереж вони отримують велику популярність серед молоді. Також сьогодні інтернет-простір дає багато можливостей для «фандрайзингу» [21]. Збір коштів на війну йде цілодобово, і як з цим боротися, або як борються невідомо. Через спільноти в соціальних мережах “Sham Today” та “Islamic State News” прихильники терористичних угруповань в Україні збирають гроші на підтримку, наприклад, військових дій на Сході [22]. Важливим моментом є й те, що «ІГЛ» – це точка неповернення, адже використовують адресний підхід до потенційної жертви. При цьому процес вербування триває навіть після того, як нова людина поповнила ряди «ІГЛ».

Взагалі в Україні працюють три гілки ісламістів, у кожній з яких є свої функції. Одні наводять, інші мотивують, треті вербують. Перші займаються пошуком слабохарактерних і навіюваних людей. Другі займаються вивченням цих людей і їхніх характерів. А вже в кінці з'являється вербувальник, що закликає до ідеології тероризму і пропонує різні блага, в тому числі сексуальні. Однак важливим фактом є те, що ісламські терористичні угруповання не втручаються у ВНЗ. Їх класична територія – це гуртожитки, де вони працюють через «студентів і їхніх знайомих». У соціальних мережах з молодими людьми заводиться розмова про Схід: звичаї, культурне життя, принципи існування та релігії. Коли вербувальник впевнюється в тому, що випробуваний готовий до більш предметної розмови, він ставить питання: «Чи не бажає хлопець або дівчина повчитися на Сході, дізнатися більше про цікаву культуру і духовну практику?». Зрозуміло, всі витрати оплачуються новим знайомим. Поки людина ставить запитання, ведеться його цілеспрямована обробка. Рішучій особистості приділяється більше уваги, а скромну і тиху можуть залишити на час наодинці із собою і дати можливість «подумати».

Дуже активно бойовики використовують принцип матеріального вербування щодо чоловіків. Найчастіше вони працюють з людьми із середнього і нижнього громадських соціальних класів, тобто з тими, хто відчуває матеріальні труднощі. Якщо для людини матеріальний аспект не має значення, вербувальники застосовують другий принцип – ідеологічний. Цей принцип має на увазі боротьбу за формування «правильного ісламського способу мислення», в дійсності – на'язування радикального ісламу.

Щодо вербування жінок до терористичної організації, то будь-яка російськомовна жінка – цінний кадр для терористів, адже 260 млн. осіб в світі розмовляють російською мовою. З них дуже рідко створюють бойові групи, але можуть використовувати в терористичних актах у ролі смертниць. Також їй можуть запропонувати бути вербувальницею. В інших випадках їх чекає секс-джихад (коли терористи використовують їх як обслуговуючий персонал (в усіх сенсах)). Вибір боеків ніколи не впаде на впевнену в собі красуню, оскільки з нею складно працювати. Навпаки, куди більш цікаві закомплексовані або ті, що розчарувалися в коханні, жінки від 18 до 35 років.

Всі виявлені спільноти «ГІЛ» в соціальних мережах на даний час заблоковані. Найбільш небезпечні, на думку фахівців, іноземні соцмережі, де пропагандистів здебільшого не блокують, тому вони спокійно почуваються. Тому, зустрічаючи опір на світовому рівні, представники медіа-служби «Ісламської держави» починають шукати обхідні шляхи і нові канали вербування. Так, теракт у французькій Ніцці показує, що «в Європі з'явилися терористи-одинаки, що діють за власною ініціативою», як заявив бельгійський експерт з анти-терору Тома Ренар. «Треба, звичайно, продовжувати стежити за людьми, які повертаються з Сирії та Іраку, але паралельно ми повинні прагнути до виявлення цих осіб, які діють за власною ініціативою, без узгодження. Це набагато складніше, але треба зосередитися на цьому, виявляти і контролювати їх дії», – сказав він [23]. Появу терористів-одинаків експерт пояснює тим, що радикалам сьогодні стає все важче виїжджати на війну в «гарячі точки», а також тим, що терористичне угруповання «ГІЛ» зазнає поразки в Сирії та Іраку.

Висновки. Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, про те, що з точки зору результативності в системі антитерористичної діяльності найперспективнішим напрямом є переважно профілактика поширення радикальної ідеології серед населення, особливо серед молоді, в соціальних мережах. Адже як смертна кара, так і посилення покарання за скоєний злочин не вирішать проблему тероризму, вчиненого за допомогою соціальних мереж. Тому що, по-перше, для терориста, схильного ідейною, а не меркантильною мотивацією, померти за істину – це честь і нагорода в майбутньому «вічному житті». По-друге, силова стратегія ефективна в рідкісних випадках, оскільки стосується симптомів, а не причин. Так, її застосування замість викорінення причин веде до зростання відповідного насильства: з'являються мотиви помсти, ґрунт для переконання в тому, що «вони» не залишають іншого вибору, як агресія тощо.

Багато дослідників вважають, що в кожній державі повинен бути створений окремих департамент, який візьме під контроль всі соціальні мережі. «Держава не встигає за

розвитком суспільства, і популярні інтернет-мережі досі не сприймаються спецслужбами серйозно, – вважає каліфорнійський професор Джеймс Сміт. – Місія виявлення терористів в “Twitter” і “Facebook” сьогодні лежить на абсолютно різних структурах. Неузгодженість і неорганізованість цих структур відбивається на низькому рівні безпеки населення» [9]. Таким чином, на мою думку, можна запропонувати три способи підвищення безпеки в соціальних мережах, але слід зауважити, що кожен з них може призвести до зниження доходів і, можливо, навіть до банкрутства соціальних мереж.

По-перше, кожна сторінка в соціальній мережі повинна бути верифікована. На даний час більшість терористів прикривається чужими іменами, прізвищами й прізвиськами. Якщо прибрати з соціальних мереж всі «фейкові» сторінки, то рівень безпеки різко підвищиться. Для цього достатньо попросити жителів України вказати, наприклад, свої паспортні дані та розмістити своє реальне фото.

По-друге, за заклики до терористичної діяльності та вступу до терористичних угруповань в “Twitter”, «ВКонтакте», “Facebook” та в інших соціальних мережах необхідно ввести штрафи. З технічної точки зору це здійснити дуже просто: спеціальна програма виявляє порушника, і через кілька днів він отримує тикет (звичайною або електронною поштою). Гроші відправляються не в кишеню соціальної мережі, а в бюджет нашої країни.

По-третє, в законодавстві обов’язково повинні з’явитися нормативно-правові акти, які будуть врегульовувати питання забезпечення захисту безпеки громадян від тероризму, вчиненого за допомогою соціальних мереж.

По-четверте, слід пам’ятати про те, що мотиви та переслідувані цілі осіб, що вступили до лав терористичних організацій, варіюються залежно від їх потреб. Це відбувається, наприклад, через нестачу релігійної освіченості, нездатності держави забезпечити всі аспекти суспільного життя, дати гарантії безпеки і гідне майбутнє, а також через нестійке світосприйняття і помилкові цінності. Тому доти, доки суспільство не подолає свої головні проблеми, боротьба з тероризмом залишиться невирішеним питанням.

Список використаних джерел:

1. Илларионов С.И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве / С.И. Илларионов. – М., 2003. – 592 с.
2. Иорданов М. Дело № 666 / М. Иорданов. – Махачкала, 2002. – 432 с.
3. Петрищев В.Е. Заметки о терроризме / В.Е. Петрищев. – М. : Эдиториал УРСС, 2011. – 288 с.
4. Антонян Ю.М. Природа этнорелигиозного терроризма / Ю.М. Антонян. – М. : Аспект–Пресс, 2011. – 365 с.
5. Ольшанский Д.В. Психология терроризма / Д.В. Ольшанский. – СПб. % Питер, 2002. – 286 с.
6. Гозман Л.Я. Политическая психология / Л.Я. Гозман, Е.Б. Шестопап. – Ростов-на-Дону, 1996. – 446 с.
7. Антонян Ю.М. Терроризм / Ю.М. Антонян. – М., 1998. – 420 с.
8. Сейджман М. Сетевые структуры терроризма / М. Сейджман. – М., 2008. – 250 с.
9. Социальные сети как оружие экстремистов // Русский Базар. Америка. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russian-bazaar.com/ru/content/132049.htm>.
10. Боевики «Аш-Шабааб» атаковали магазин в Кении // РоссБалт. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/main/2015/03/18/1379166.html>.
11. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // Верховна Рада України. – 2003. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
12. Хоффман Б. Терроризм – взгляд изнутри / Б. Хоффман, Е. Сажин. – М. : Ультра. Культура, 2013. – 264 с.
13. Кому выгоден интернет-терроризм // Другие берега. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://drugieberega.atomsoznanya.ru/dusty_notes/212-komu-vygoden-terrorizm.html.

14. Вербовка европейцев в ИГИЛ // Вопросик. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://voprosik.net/verbovka-evropejcev-v-igil>.
15. Лесть, пиар и палачи с котятами: как ИГИЛ вербует новобранцев через Интернет // ТВ-звезда. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201512200920-hel9.htm.
16. Методы и формы агитации ИГИЛ в социальных сетях в Интернете // Материк. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=21539&phrase_id=1868309.
17. Теракты в Париже вызвали радость в соцсетях среди сторонников ИГИЛ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://stuki-druki.com/facts/Teracti_v_Parice_vizvali_radost_v_socsetyah_sredi_storonnikov_IGIL.php.
18. Європол очікує нових масштабних терактів в Європі // Украинские ресурсы. – 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ua.racurs.ua/news/66834-ievgorol-ochikuie-novuh-masshtabnyh-teraktiv-v-ievropi>.
19. Как вербуют в ИГИЛ: медиа-империя ДАИШ, профессиональный PR и онлайн-присяги террористов // Украинские ресурсы. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ua-ru.info/news/85712-kakverbuyut-vigil-media-imperiya-daish-professionalnyu-pr-i-onlayn-prisyagi-terroristov-foto-video.html>.
20. Боевики Аль-Каиды выложили новое видео с заложником-европейцем // ТВ-звезда. – 2015. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201506230231-bjyk.htm.
21. Сбор пожертвований // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Сбор_пожертвовани.
22. Халифат во «ВКонтакте»: как террористы из «Исламского государства» захватывают российскую соцсеть // Аппарат. – 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://apparat.cc/network/vk-isis>.
23. Эксперт: террористы-одиночки – результат того, что ИГ терпит поражение // Риа.ру. – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/world/20160715/1466967134.html>.

